

Živorad Kovačević, predsednik Evropskog pokreta u Srbiji

PREPREKE, IZAZOVI I ŠANSE NA PUTU REGIONA PREMA EVROPI

Tri prelomne promene u životima naroda našeg regiona, koje značajno menjaju tokove istorije, desile su se prvi put u našem dobu. *Prvi put u istoriji* ovog tla, umesto borbe protiv stranih zavojevača, došlo je do *međusobnih ratova*, teritorijalnih osvajanja, masovnog ubijanja, etničkog čišćenja i drugih zločina koje su pojedini pripadnici ovih naroda činili nad nevinim stanovništvom drugih naroda.

Kada je, najzad, uz posredovanje i vojno prisustvo međunarodne zajednice, uspostavljen mir i izvršena demokratska smena režima koji su nas uveli u ratove, došlo je do druge prekretnice, ovog puta pozitivne istorijske promene. *Prvi put u istoriji*, sve zemlje regiona, njihovi narodi, njihove elite i njihove vlade, imaju zajedničku političku orijentaciju odnosno *istovetan i neupitan strateški cilj* - priključivanje velikoj demokratskoj porodici ujedinjenih evropskih nacija.

Ali, ovoga puta, takođe *prvi put u istoriji*, nijedna zemlja Evrope *nema posebne interese* ili aspiracije prema pojedinim zemljama na Balkanu, odnosno ujedinjena Evropa ima apsolutno konvergentan cilj sa zemljama regiona, o čemu uverljivo svedoči njeno nedvosmisleno opredeljenje da evropska integracija neće biti završena dok joj se ne pridruže i zemlje evropskog jugoistoka. To nije mala stvar. Još samo pre deceniju ovde su bili svi protiv svih, a Evropa, zabavljena Matrihtom i impresionirana ujedinjenjem Nemačke, potcenila je sukobe na Balkanu i razornu energiju instrumentalizovanog agresivnog nacionalizma i kasno i neuverljivo reagovala, čime je počesto više dolivala ulje na vatru nego što je uspešno gasila požar.

Te tri istorijske odrednice su zajedničke za zemlje regiona i, na različite načine i sa različitim efektom u pojedinim sredinama, presudno utiču na oblikovanje društvene svesti i na političke procese u našim zemljama.

Naša recentna tragična prošlost je nešto što ne može i ne treba da se zaboravi i sa tim će živeti čitava jedna generacija. To nasleđe će otežavati obnovu poverenja među našim narodima i biti dugoročna inspiracija agresivnom nacionalizmu i ekstremizmu u ideologiji, politici, kulturi i najveća prepreka komunikaciji, dijalogu, saradnji i prihvatanju nenametnutog zajedništva.

Međutim, to isto nasleđe može i treba da bude shvaćeno, ne samo kao prepreka, već i kao izazov i šansa. Kad su mogli drugi u Evropi, Francuzi i Nemci, pre svega, da prevaziđu vekovne sukobe i raspirivanu mržnju i postanu okosnica ujedinjenja Evrope, zašto ne bismo mogli i mi da uradimo to isto u našem regionu? Ali, to zahteva hrabar stav i jasnu viziju, koji će voditi konsenzusu u društvu i snažnoj političkoj volji.

Neprijatna prošlost se može prevazići ne izbegavanjem da se o njoj govori, već naprotiv, gledanjem otvorenih očiju u njeno ružno lice. U eseju *Pomirenje u latinoameričkom kontekstu*, Charles Harper, piše: "Neki političari i verski lideri... predlažu da se 'okrene nova stranica' i krene dalje. Naši latinoamerički prijatelji kažu na to: 'Polako! Nema okretanja stranice pre nego što se ona pažljivo pročita.'" Isto tako, i mi ćemo imati pravo i potrebu da se više ne vraćamo na prošlost tek onda kad se sa njom, kao društva i nacije, do kraja, pošteno, pojedinačno i zajedno, suočimo. To je jedino delotvorno prevazilaženje prošlosti i okretanje budućnosti. Bez toga nema obnove poverenja među narodima i stvaranja regionalnog zajedništva. Stoga bi neophodnost pune saradnje sa Haškim tribunalom morala da bude motivisana i obrazlagana ne samo u kontekstu izvršavanja međunarodne obaveze, od čega će zavisiti da li ćemo negde biti primljeni ili dobiti kakvu pomoć, već pre svega kao naša sopstvena potreba da raskrstimo sa tim da li su pripadnici naše nacije činili zločine i utvrdimo ko je sve to inspirisao, naređivao, organizovao i počinio, kako bi bio doveden pred lice pravde, međunarodne ili domaće.

To je u stvari i osnovna linija podele u našim društvima. Ne treba smetnuti s uma da ekstremističko-nacionalističke opcije koje dobijaju znatan broj glasova u stvari predstavljaju kontinuitet sa politikom rata i mržnje i odbojnosti prema susedima, Evropi i svetu. Za njih su "naši" haški optuženici heroji, a zločinci su samo na drugoj strani. Oni su naša žalosna veza sa našom žalosnom prošlošću i stoga je podrška toj vrsti nasleđa - među biračima, u medijima, u intelektualnoj eliti - najveća prepreka na putu ka Evropi. Taj kontinuitet ide i dalje unazad i mnogi od njih ne kriju da baštine i deo kvislinškog odnosno fašističkog nasleđa. Njihov kredo i aktivnost ne treba mešati sa postepenim nastajanjem demokratske konzervativne desnice, koja će biti prirodni element našeg budućeg evropskog ambijenta.

Ali, naše nasleđe, snažno i bogato, jeste i antifašizam, od koga ne treba zazirati zbog njegovih zloupotreba u vreme jednopartijskog sistema. Antifašizam je jedna od osnova evropskog ujedinjenja. To nije pokret, ni ideologija, ni konkretna politička opcija, već je pre svega otpor ugrožavanju demokratskih i humanističkih vrednosti i stoga i dalje vrlo savremen i aktuelan – sve dokle god ima onih koji ih ugrožavaju. Evropeizam i antifašizam predstavljaju mnogo šire osnove za konsenzus u društvu nego ideologije i politički programi i stranke, odnosno mogu da čine najmanji zajednički imenitelj i temeljnu potku za ujedinjavanje demokratskih snaga. One su lakmusov test za prepoznavanje onoga što nas vraća u prošlost ili otvara vrata za budućnost. O svemu se može razgovarati i u svemu se razlikovati, ali ne i o tome da li smo za totalan raskid i obračun sa režimima i politikom koji su doneli ratove, etnička čišćenja i mržnju među našim narodima ni o tome da li je naš cilj pridruživanje evropskim i evroatlanskim integracijama. To je ključna linija podele i to je osnova obnove poverenja među našim narodima.

Nasleđe koje se ne može odbaciti, bez obzira na traume krvavog raspada, jeste i život u nekadašnjoj zajedničkoj državi. To što imamo zajedničku memoriju, bliske jezike, nacionalnu izmešanost, mnoge dodirne tačke u kulturi i mentalitetu, lična prijateljstva, profesionalne i poslovne veze i ostatke ekonomske povezanosti – jeste, u kontekstu nesporno suverenih država, nešto što može da čini jednu od osnova dobrovoljne i funkcionalne regionalne povezanosti i stvaranja izvesnog regionalnog identiteta. Da li će to biti Balkan ili nešto drugo, nije bitno. Za potrebe procesa pridruživanja Evropskoj uniji skovana je odrednica Zapadni Balkan, koji obuhvata sve države nastale iz bivše SFRJ, minus Slovenija, plus Albanija. Neki ne smatraju da pripadaju Balkanu, jer se samo ime u svetu povezuje sa fragmentacijom, nasilnim sukobima, zaostalošću i bedom. Pad Berlinskog zida izbrisao je liniju podele Istok-Zapad, ali su naši besmisleni i krvavi ratovi doneli drugu liniju razgraničavanja – između Evrope i Balkana. “Balkanization” je naš kolektivni doprinos engleskom jeziku. Mobutu Sese Seko je jednom uzviknuo: “Nikad neću dozvoliti da Kongo bude balkanizovan!” Drugi žalosni doprinos engleskom sa ovih prostora je “ethnic cleansing” (etničko čišćenje). Sve to, kao i sintagma o Balkanu kao buretu baruta, mora da se preseli u ropotarnicu istorije i ovaj region, kako god da ga nazovemo, postane sinonim za mir, dobrosusedstvo, saradnju i otvorenost.

U prethodnoj deceniji došlo je do *tragičnog paradoksa*: regionalni gospodari ratova su nastojali da izazovu i raspire mržnju među našim narodima i da spreče slobodnu komunikaciju među ljudima, a međusobno su itekako ostvarivali saradnju u pitanjima u kojima su im se interesi i planovi poklapali, naročito na račun trećih (kao što je npr. podela Bosne i Hercegovine). Oni nisu bili ni protiv normalizacije odnosa među vladama i državama, ali jesu sprečavali različitim sredstvima, od propagandnih do administrativnih, komunikaciju između građana i njihovu kulturnu, medijsku, privrednu, sportsku i drugu saradnju.

Jedan od retkih glasova koji se u to vreme bezumlja mogao čuti, iako je često zvučao kao glas vapijućeg u pustinji - u pustinji laži, mržnje, netolerancije i izolacije - dolazio je od *nevladinih organizacija*, posebno onih koje su u tom vremenu i sa tom svrhom i nastajale. Sve one su imale dva ista osnovna stava. Jedan je bio *protiv* - protiv besmislenih ratova pre svega i to primarno usmeren na osudu lidera i režima koji su, potpomognuti delom intelektualne elite, inicirali, organizovali ili podsticali agresivni nacionalizam, oružane sukobe, borbu za teritorije, etnička čišćenja i druge etnocide. Oni koji su bili tako jasno i smelo protiv, zarađujući pritom etiketu nacionalnih izdajnika, nikada nisu koristili argument tipa "a šta oni nama čine?" - već su osudu rezervisali za odgovorne u sopstvenim narodima, očekujući s pravom od drugih, sličnih njima, da na isti način postupe u svojoj sredini. Iz ovakvog stava *protiv* proisticao je prirodno i stav *za* - za demokratske promene, za evropsku opciju, za što širu komunikaciju među građanima i narodima regiona i za raznovrsnu bilateralnu i regionalnu saradnju. Oni su nastojali da se to ne svede na načelan stav, već da sopstvenim delovanjem, u takoreći nemogućim uslovima, tu komunikaciju i saradnju na razne načine ostvare. Evropski pokret u Srbiji osnovan je u novembru 1992. godine pod

geslom “Demokratska Srbija u ujedinjenoj Evropi”. Dakle, opredeljenje za Evropu, u vreme kad se na sve strane trubilo da ona radi o glavi srpskom narodu, ali sa jasnom poruku da to ne može biti Miloševićeva Srbija, već druga, buduća, demokratska.

Nevladine antiratne organizacije su tokom čitavog perioda ratova u regionu održavale međusobne kontakte, razmenjivale informacije i poruke, sretale se na skupovima u nekoj od zemalja regiona ili u inostranstvu, hrabrile jedna drugu svojim antiratnim protestima i uspostavile bliske ljudske veze. Može se s pravom reći da je civilni sektor bio preteča i inspirator slobodne regionalne saradnje.

Jedan od najznačajnijih vidova te saradnje je *Igmanska inicijativa*, zajednički, permanentni projekt preko 140 nevladinih organizacija iz zemalja tzv. *Dejtonskog trougla*, što će reći Bosne i Hercegovine, Republike Hrvatske i Državne zajednice Srbija i Crna Gora.

Zašto smo se opredelili za zemlje Dejtonskog trougla? Taj trougao je u srcu regiona i jedna je od njegove dve neuralgične tačke (druga je Kosovo). U tom trouglu su dva ključna čvorišta regionalne stabilnosti odnosno potencijalnih izvora nestabilnosti. Jedno je *Bosna i Hercegovina*. Bez snažne, celovite, suverene i nezavisne Bosne i Hercegovine, kao države građana a ne entiteta, slobodne od bilo kakvog uplitanja ili patronata svojih suseda, nema kredibilne i trajne stabilnosti, mira, bezbednosti i svestrane saradnje u regionu. Drugo su *srpsko-hrvatski odnosi*, koji su oduvek predstavljali ili jabuku razdora i izvor regionalne nestabilnosti ili kičmu saradnje i poverenja.

Sve ove tri zemlje su utvrdile kao temeljnu stratešku orijentaciju pridruživanje evropskim integracijama. Jedna od njih, Hrvatska, na tom putu je već prilično odmakla, a Bosna i Hercegovina i Srbija i Crna Gora ozbiljno zaostaju. Proces pridruživanja Evropi zemalja regiona, iako ima mnogo zajedničkog, nije kolektivno putovanje, pa je pre regata nego konvoj, tako da ima karakter prijateljske utakmice, u kojoj najspremniji i najodlučniji pre stižu na cilj, ali ne blokiraju druge, već im krče put. Zato se u drugim dvema zemljama iskreno pozdravlja napredak Hrvatske, a i u Hrvatskoj se shvata da će ostatak puta brže savladati uz dobrosusedske odnose, raščišćene međusobne probleme i intenzivnu regionalnu saradnju.

Neki problemi koji usporavaju put ka Evropi su zajednički za sve tri zemlje, druge imaju dve od njih, a treći su specifični za svaku od triju zemalja.

Jedna od prvih, možda i najvažnija, prepreka bržem pridruživanju evropskim i evroatlanskim interakcijama i istovremeno obnovi međusobnog poverenja i saradnji, koja je specifična upravo za ove tri zemlje, već je pomenuta: to je *odsustvo pune i neuslovljene saradnje sa Haškim tribunalom*. Po principu spojenih sudova, svako ometanje, blokiranje ili izvrđavanje u jednoj od zemalja ima neposredni, negativni efekat na javno mnjenje u drugim dvema zemljama i

puše u jedra tamošnjem organizovanom antihaškom lobiju, koji ima jako uporište u javnom mnjenju: "Vidite, kako oni ne daju svoje!"

Druga zajednička prepreka koju zemlje Dejtonskog trougla moraju prebroditi je *povratak i reintegracija raseljenih i prognanih*. Mada je to problem koji zahteva i vreme i značajna sredstva i mada je, ruku na srce, dosta i učinjeno, neophodna je još odlučnija akcija vlada, uz pomoć međunarodne zajednice, da se ljudima stvore realni materijalni, institucionalni i političko-psihološki uslovi i podsticaji da se masovnije vraćaju i time efikasno poništavaju rezultati ratova i etničkog čišćenja. Treba pozdraviti izjavu trojice predsednika sa majskog samita u Mamai, da tri države zainteresovane da potsticajnim, ekonomskim instrumentima omoguće privlačenje stranih ulaganja u područja povratka i pozivaju i međunarodnu zajednicu da finansijski pomogne ovaj proces, kao i zalaganje da se preduzmu sve mere za konačno rešenje sudbine nestalih osoba. Mnogo bi nam značila podrška trojice predsednika predlogu da Igmanska inicijativa, uz obraćanje za pomoć međunarodnim fondacijama, konstituiše jedan fond za saniranje posledica ratova koji su vođeni na teritoriji Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

Treću prepreku predstavljaju *granice*. S jedne strane, proces disolucije bivše države nije završen dogod se konačno ne utvrde granice. Sporazum o Prevlaci, makar se zvao privremen, ohrabrujući je i inspirativan primer kako se, ako postoji iskrena politička volja, i vrlo delikatni međusobni problemi mogu rešiti i to bez direktnog posredovanja međunarodne zajednice, što na ovim prostorima nije čest slučaj. Sa istom jasnom dobrom voljom, strpljenjem i istom kreativnošću treba pristupiti i pregovaranju o razgraničenju na Dunavu, kako bi se i ovaj problem skinuo sa dnevnog reda. Naš je zajednički predlog nadležnim organima Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske, da se, do postizanja sporazuma o zajedničkoj granici na Dunavu, pristupi uređenju malograničnog prometa koji bi omogućio stanovnicima Šarengrada u Hrvatskoj da mogu neometano koristiti Šarengradsku adu, a stanovnicima Vizića i Neština u Vojvodini da neometano komuniciraju sa Bačkom Palankom kao svojim prirodnim zaleđem; na sličan način moglo bi se pristupiti i nalaženju konkretnih rešenja za druge probleme na zajedničkim granicama. Nema razloga da se ne pristupi što pre potpisivanju sporazuma o granicama između Bosne i Hercegovine i Državne zajednice Srbija i Crna Gora.

Što se tiče *viznog režima*, čije je labavljenje i relativizovanje kako bi što više ličio na šengenski jedan od uslova brže regionalne saradnje, dosta toga se u poslednje vreme promenilo nabolje. Igmanska inicijativa je uporno, na svakom od svojih skupova, tražila da se ide brže i odlučnije. Mi smo izvršili veliki pritisak koji je i urodio plodom, da se, pri prelasku granice SRJ, ukine svaki oblik diskriminacije prema građanima Bosne i Hercegovine iz Federacije, u odnosu na tretman građana iz Republike Srpske. Međutim, vizni režim između Hrvatske i SCG je još dugo ostao rigidan i obeshrabrujući za privrednu, kulturnu i drugu saradnju i komunikaciju. Mi smo stalno pritiskali vlasti da preduzmu nešto, makar

i jednostrano, što neće sigurno ostati bez odgovora druge strane. Tako se, najzad i postupilo. Danas su vize suspendovane sa dobrom šansom da tako i trajno ostane.

Prepreku saradnji predstavlja i to što je vrlo *mali broj međusobnih bilateralnih sporazuma* između zemalja Dejtonskog trougla, tako da se građani, privredni subjekti i druga pravna lica susreću sa velikim nekad nepremostivim administrativnim barijerama. I pored napora nadležnih organa triju država koji se čine poslednjih nekoliko godina, broj do sada potpisanih i ratifikovanih bilateralnih sporazuma je više nego skroman - dosada je potpisano samo dvanaest a ratifikovano ukupno pet ovih sporazuma odnosno ugovora. Između država koje u kontinuitetu imaju normalne odnose u pojedinim regionima Evrope (recimo između nordijskih zemalja) po nekoliko stotina takvih sporazuma je potpisano i ratifikovano. Igmanska inicijativa je sačinila poseban projekat kojim je ponudila ekspertsku pomoć u monitoringu nad potpisivanjem, ratifikacijom i sprovođenjem bilateralnih sporazuma i ugovora u dejtonskom trouglu, ali i u njihovoj izradi. Time bi se pomoglo otklanjanju zastoja do kojeg je u ovoj oblasti došlo ne samo zbog nedovoljno izražene političke volje, već i zbog često neadekvatnih kadrovskih kapaciteta u nadležnim ministarstvima triju zemalja. Ovi nacrti će uskoro, nakon upoznavanja stručne i druge javnosti sa njima, biti upućeni nadležnim organima triju država kao inicijalni predlozi Igmanske inicijative.

Treba otklanjati i druge prepreke odnosno olakšavati kretanje ljudi, robe, kapitala i kulturnih i medijskih informacija. Između Zagreba i Beograda nema avionske veze, a voz se zadržava više od sata na granici. Od svih drumova u regionu najdžombastiji su oni koji povezuju BiH i Srbiju i Crnu Goru. Što se *informisanja* tiče, mi jednostavno malo znamo jedni o drugima ili smo, što je još gore, najčešće tendenciozno obavešteni. U našim medijima mahom čitamo šta ne valja u drugim zemljama regiona i koliko nas tamo ne trpe; takav tretman ima i Crna Gora u beogradskim medijima i Srbija u podgoričkim. Ipak, ohrabruju mnoge *kulturne manifestacije* i gostovanja koja nailaze na vrlo dobar prijem domaće publike i umetničke kritike. Pozdravljamo ideju da se početkom iduće godine u Beogradu održi nova zajednička tematska sesija trojice predsednika i Igmanske inicijative na kojoj bi se razgovaralo o mogućnostima i potrebama međusobne saradnje na planu kulture. Sportski susreti su, nažalost, više prilika za nacionalističke ispade i ružne incidente, nego za promociju prijateljskog nadmetanja. Ohrabruju ipak regionalne lige koje već postoje ili su u procesu formiranja: u košarci, odbojci, vaterpolu. Treba pozdraviti ideju da se za naredno svetsko košarkaško prvenstvo zajedno kandidujemo.

Na kraju ovog pregleda prepreka i podsticaja, treba reći da je broj *međusobnih susreta državnika* triju zemalja, bilateralnih i trojnih, vrlo skroman. Dugo posle demokratskih promena u našim zemljama, predsednici, premijeri i ministri su se sretali uglavnom na međunarodnim skupovima. Igmanska inicijativa je sa svoje sesije u Kotoru u leto 2002. godine uputila pisma trojici predsednika sa predlogom da se što pre sastanu i da to postane redovna praksa. Predsedništvo

Bosne i Hercegovine je prihvatilo našu inicijativu za organizovanje trojnog samita do koga je ubrzo i došlo, ali, nažalost nije bio praćen novim trojnim sastancima. Predsednik Mesić je posetio Beograd, kojom prilikom je došlo do razmene izvinjenja i isprika koje je pozdravljeno i u regionu i u Evropi i svetu kao potreban i hrabar potez. Usledila je uzvratna poseta predsednika Marovića Zagrebu, a došlo je i do bilateralnih susreta na najvišem i visokom nivou između BiH i Hrvatske odnosno Srbije i Crne Gore. Vrlo značajan trilateralni susret trojice predsednika održan je ovog proleća u Mamai, Rumunija. Ipak je to sve skromno i nedovoljno u poređenju sa redovnim čestim dvojnim ili trojnim susretima između evropskih lidera, pored onih koje imaju u okviru Evropske unije (Kol se sa Miteranom sastao osamdeset puta). Stoga Igmanska inicijativa posebno pozdravlja aktivno učešće predsednika Mesića i Predsedavajućeg Predsedništva BiH Sulejmana Tihića na ovom skupu (šteta što im se nije pridružio predsednik Marović, iako je bio najavio svoje učešće). Međutim, od posebnog značaja bi bili redovni bilateralni i trojni susreti premijera, kao i ministara odgovornih za pojedine oblasti, naročito one u kojima ima najviše problema od zajedničkog interesa (npr. pravde, policije, radnih odnosa i socijalnog osiguranja). Bilo bi takođe prirodno i veoma pozdravljeno u trima zemljama, čitavom regionu i Evropi, ukoliko bi se dala podrška inicijativama koje dolaze iz neke od zemalja dejtonskog trougla, kao što je, na primer, predlog da se jedna od narednih zimskih olimpijada održi u Sarajevu. Ne samo da je Sarajevo već uverljivo pokazalo da je u stanju da to odlično organizuje, već bi to bilo i priznanje njegovim građanima za nepokolebljiv duh i patnje koje su pretrpeli tokom sramne trogodišnje opsade.

Kad se radi o drugim preprekama koje nisu zajedničke za sve tri zemlje, jedna od njih je svakako neostvarivanje funkcionalne države u Bosni i Hercegovini i Srbiji i Crnoj Gori. Proces njihovog konačnog uobličavanja nije završen, međusobna unutrašnja trvenja su velika i normalno funkcionisanje države veoma otežano. To ima reperkusije kako na saradnju u regionu, tako i na proces pridruživanja evroatlanskim i evropskim integracijama. Posebnu teškoću predstavlja osećanje privremenosti sadašnjih rešenja, što znatno ometa stabilizaciju političkih i ekonomskih prilika.

Jedna od triju zemalja, Srbija i Crna Gora, tačnije Srbija, ima i poseban otvoren problem – Kosovo i Metohiju. Sigurno je da je rešavanje ovog problema jedan od preduslova za pridruživanje Evropskoj uniji, ali on ima reperkusije i na ukupnu stabilnost i bezbednost regiona. Druge zemlje Dejtonskog trougla i regiona sa pažnjom prate ovu situaciju, ali nastoje da ničim ne otežaju ionako složenu situaciju.

Ovaj registar zajedničkih problema pokazuje da prepreke koje danas stoje na putu pune normalizacije odnosa, obnove poverenja i razumevanja među našim narodima i državama, svestrane međusobne saradnje i ubrzanja procesa pridruživanja ujedinjenoj Evropi - nisu nepremostive i svakim danom su sve manje. Državne institucije, političke stranke i institucije civilnog društva, među

njima i Igmanska inicijativa (čiji je to osnovni raison d'être), treba ove prepreke da prihvate kao pozitivni izazov odnosno šansu za budućnost Jugoistočne Evrope, posebno zemalja dejtonskog trougla i perspektive evropske integracije, što je tema našeg današnjeg skupa.

(Izlaganje na regionalnoj konferenciji Igmanske inicijative "Budućnost jugoistočne Evrope; BiH, RH, SiCG i perspektiva EU integracija" Zagreb, 25. – 26. septembar 2004.)